

Kjell Nilsson

Från planering till resultat - om utvärderingsforskning i Sverige

Att en specifik utvärderingsforskning knappast existerade i Sverige före mitten av 1970-talet beror bl a på att socialpolitiska reformer normalt föregåtts av en planerings- och beslutsprocess som inneburit en omfattande politisk kontroll och värdering, såväl före som under själva genomförandet. Förändringarna inom offentlig sektor, där det tidigare planeringstänkandet ersatts av en mål- och resultatstyrningsfilosofi, har bidragit till utvärderingsforskningens expansion under 1980-talet. Då de nuvarande förändringarna till stor del är ideologiskt motiverade är det dock tveksamt om utvärderingsresultat, utöver ren legitimering, i någon högre grad kommer att användas i det politiska beslutsfattandet. Däremot skulle kritiskt granskande utvärderingar kunna bidra med såväl "upplysning" som politiska argument.

Forskningsanvändning och förvetenskapligande

Den ökade efterfrågan på tillämpad samhällsvetenskaplig forskning har varit starkt förbunden med olika reformprogram, huvudsakligen inom den offentliga sektorn. I USA låg till exempel genomförandet av sociala reformer på 1960-talet bakom den snabba tillväxten av policyinriktad utvärderingsforskning. När man nu satsade pengar på sociala program så ville man också ha ut så mycket som möjligt för dem. Insatserna skulle göras så rationella och effektiva som möjligt. Och därför drogs under Kennedy- och speciellt under Johnson-administrationen samhällsvetenskapen in i politiken i tidigare inte skådad omfattning (Albæk, 1988).

Denna nära koppling mellan reformverksamhet och utvärderingsforskning i USA skiljer sig från Sverige och andra skandinaviska länder, där omfattande sociala reformer genomförts under efterkrigstiden utan att detta givit upphov till en specifik utvärderingstradition. En viktig orsak till detta kan vara att genomförandet av reformer haft olika bakgrund. Medan sociala reformer i de skandinaviska länderna i stor utsträckning utgått från arbetarklassens politiska kamp för bättre levnadsvillkor, har de i USA i högre grad präglats av krav från experter och "professionella" verksamma inom välfärdsapparaten. Denna "professionaliserade reformism" skapade samtidigt, i brist på politisk organisering och inflytande hos underprivilegierade grupper, ett behov att förankra reformer och förändringar i forsknings- och utvärderingsresultat (Moynihan, 1969; Eliasson och Nygren, 1980).

Utnyttjandet av samhällsvetenskap i samband med beslutsfattande har ofta beskrivits som ett "förvetenskapligande" av politiken. Idén om att ett förvetenskapligande av politisk och social praktik tenderar att ersätta ideologi och politiska konflikter är inte ny, utan är ett återkommande tema i modern historia. Inom samhällsvetenskapen återfinns den redan hos tänkare som Saint-Simon och Comte. Ett annat exempel, från början av 1900-talet, är Frederick Taylors

Kjell Nilsson

Från planering till resultat - om utvärderingsforskning i Sverige

Att en specifik utvärderingsforskning knappast existerade i Sverige före mitten av 1970-talet beror bl a på att socialpolitiska reformer normalt föregåtts av en planerings- och beslutsprocess som inneburit en omfattande politisk kontroll och värdering, såväl före som under själva genomförandet. Förändringarna inom offentlig sektor, där det tidigare planeringstänkandet ersatts av en mål- och resultatstyrningsfilosofi, har bidragit till utvärderingsforskningens expansion under 1980-talet. Då de nuvarande förändringarna till stor del är ideologiskt motiverade är det dock tveksamt om utvärderingsresultat, utöver ren legitimering, i någon högre grad kommer att användas i det politiska beslutsfattandet. Däremot skulle kritiskt granskande utvärderingar kunna bidra med såväl "upplysning" som politiska argument.

Forskningsanvändning och förvetenskapligande

Den ökade efterfrågan på tillämpad samhällsvetenskaplig forskning har varit starkt förbunden med olika reformprogram, huvudsakligen inom den offentliga sektorn. I USA låg till exempel genomförandet av sociala reformer på 1960-talet bakom den snabba tillväxten av policyinriktad utvärderingsforskning. När man nu satsade pengar på sociala program så ville man också ha ut så mycket som möjligt för dem. Insatserna skulle göras så rationella och effektiva som möjligt. Och därför drogs under Kennedy- och speciellt under Johnson-administrationen samhällsvetenskapen in i politiken i tidigare inte skådad omfattning (Albæk, 1988).

Denna nära koppling mellan reformverksamhet och utvärderingsforskning i USA skiljer sig från Sverige och andra skandinaviska länder, där omfattande sociala reformer genomförts under efterkrigstiden utan att detta givit upphov till en specifik utvärderingstradition. En viktig orsak till detta kan vara att genomförandet av reformer haft olika bakgrund. Medan sociala reformer i de skandinaviska länderna i stor utsträckning utgått från arbetarklassens politiska kamp för bättre levnadsvillkor, har de i USA i högre grad präglats av krav från experter och "professionella" verksamma inom välfärdsapparaten. Denna "professionaliserade reformism" skapade samtidigt, i brist på politisk organisering och inflytande hos underprivilegierade grupper, ett behov att förankra reformer och förändringar i forsknings- och utvärderingsresultat (Moynihan, 1969; Eliasson och Nygren, 1980).

Utnyttjandet av samhällsvetenskap i samband med beslutsfattande har ofta beskrivits som ett "förvetenskapligande" av politiken. Idén om att ett förvetenskapligande av politisk och social praktik tenderar att ersätta ideologi och politiska konflikter är inte ny, utan är ett återkommande tema i modern historia. Inom samhällsvetenskapen återfinns den redan hos tänkare som Saint-Simon och Comte. Ett annat exempel, från början av 1900-talet, är Frederick Taylors

uppfattning att "Scientific Management" kunde skapa en ordning som skulle avskaffa klasskonflikten inom produktionen. Även marxister som Otto Neurath, inom ramen för den logiska positivismen, föreställde sig en utveckling där ett "förvetenskapligande" skulle ersätta politiska konflikter (Neurath, 1979). Förvetenskapligande som ett medel att begränsa området för politiska konflikter benämns ofta som en "teknokratisk" beslutsmodell.

En annan modell av förvetenskapligande är den så kallade "ingenjörsmodellen", där vetenskapen har en problemlösande funktion men där mål och problem formuleras av politiker och andra beslutsfattare (Wagner och Wittrock, 1991). "Ingenjörss-" eller "problemlösningssmodellen" (Weiss, 1978; 1979) framställer forskningsanvändning som en process där ett problem identifieras av beslutsfattare, samhällsvetenskapen levererar kunskap om problemet och olika sätt att lösa det, och därefter väljer beslutsfattaren en viss politik. Den här modellen av forskningsanvändning var det dominerande perspektivet under 1960-talet när samhällsvetenskapen i större omfattning började engageras i den politiska processen, även om det teknokratiska perspektivet levde kvar i idén om förvetenskapligande (se t ex Lane, 1966).

När det gäller utvärderingsforskningen är syftet vanligen att på något sätt belysa förhållandet mellan (officiella) mål, medel och resultat eller konsekvenser, vilken effekt vidtagna åtgärder har i förhållande till de problem och mål som definieras. Utvärderingen ska leverera kunskap som kan användas av beställaren. Just uppdragsrelationen brukar anges som skillnaden mellan utvärderingsforskning och annan samhällsvetenskaplig forskning.

Den traditionella utvärderingsforskningen byggde på en föreställning om att tillämpad samhällsvetenskap borde och skulle ha karaktären av social ingenjörskonst. Föreställningen vilar på en modell för forskningsanvändning som har kommit att betecknas som instrumentell användning av forskningsresultat. Den typiska bilden av forskningsanvändningen är en problemlösningssmodell - där det råder konsensus kring målen, och forskningens uppgift är att hjälpa till att identifiera och välja mellan olika medel att nå dessa mål. Det var den här modellen av forskningsanvändning som under många år präglade den tillämpade samhällsvetenskapens forskningsdesign och metodologi, inte minst när det gäller utvärderingsforskning.

I sin ursprungliga utformning handlade utvärderingsforskningen om effektmätning, vars syfte var att påvisa den effekt, eller avsaknad av effekt, som offentliga åtgärder har i förhållande till givna politiska mål. Forskningen skulle tjäna två funktioner: dels att hjälpa till med att identifiera och välja de bästa åtgärderna för att behandla sociala problem, och dels kontrollera huruvida åtgärdernas resultat överensstämmer med de uppställda målsättningarna och förväntningarna. Senare har utvärderingar, utöver att mäta offentliga åtgärders effekter, också kommit att befatta sig med undersökningar av den process genom vilken servicen levereras.

Erfarenheterna av att utnyttja samhällsvetenskaplig forskning har emellertid haft mycket svårt att leva upp till de förväntningar man hade på den. Det var svårt att över huvud taget påvisa att samhällsvetenskaplig kunskap hade något

som helst inflytande på den politik som fördes (Premfors, 1979). I och med att förväntningarna när det gäller användningen av samhällsvetenskaplig forskning i det politiska beslutsfattandet inte uppfylldes, uppstod frågor kring varför vetenskaplig kunskap inte kom till praktisk användning, och därmed kring hela forskningsanvändningsprocessen.

Att man inte hittade speciellt många fall av användning av forsknings- och utvärderingsresultat har till stor del att göra med hur man definierade forskningsanvändning. Man definierade användning som rent *instrumentell* användning, där det fattas ett konkret beslut på grundval av forskningsresultat - och just i den form som forskarna presenterat dem.

Inom användningsforskningen har själva användningsbegreppet omdefinierats, och den rationella, eller instrumentella, kunskapsanvändningsmodellen har övergivits, och det har gjorts studier av olika typer av forskningsanvändning, där direkt instrumentell användning bara utgör ett av flera olika sätt att utnyttja forsknings- och utvärderingsresultat (Rich, 1977; Larsen, 1980; Weiss, 1978; 1979; 1980; Weiss och Bucuvalas, 1977; 1980; De Martini och Whitbeck, 1986). Denna utveckling inom användningsforskningen har sin motsvarighet i kritiken av den rationellt-instrumentella organisationsuppfattningen inom organisationsteorin (March, 1978; March och Olsen, 1984; 1989; Meyer och Scott, 1983; Brunsson och Olsen, 1990), vars antaganden varit en förutsättning för "problemlösningsmodellen" av kunskapsanvändning.

Utvärderingsforskning i Sverige

Utvärderingsforskningen slog igenom relativt sent i Sverige. Långt senare än t ex i USA, där den kom igång i samband med Johnsons sociala program. När Robert Bell (1975) disputerade på avhandlingen "Att utvärdera sociala program", som var en utvärdering av olika fritidsaktiviteter för ungdomar i ett par Stockholmsförorter, menade han att det inte existerade någon utvärderingsforskning i Sverige och ställde frågan: "Varför saknas en utvärderingsforskning i Sverige?" Det han speciellt åsyftade var programevaluering av den typ som blivit vanlig i USA.

Användningen av termen "utvärdering" var heller inte speciellt vanlig före 1975. Och ordet "utvärdering" är i sig relativt nytt i det svenska språket. Det fanns t ex inte med så sent som i 1970 års upplaga av Svenska Akademiens Ordlista (Vedung, 1991). När Robert Bell publicerade sin avhandling, kunde t o m ordet "utvärdering" betraktas som något suspekt, något konstigt som man inte borde använda sig av, även om det faktiskt var utvärdering det rörde sig om. I efterordet till Robert Bells avhandling skriver Harald Swedner: "Jag har försökt undvika de klumpiga och missvisande orden 'utvärdera' och 'utvärdering' som Robert Bell använder så flitigt i sin text och som också förekommer i rubriken på hans avhandling. Jag föredrar alltså att säga att jag skrivit en kommentar till en bok om ett sätt att beskriva, jämföra och bedöma effekten av sociala program" (Bell, 1975: 225).

Det hade under åren innan 1975 dock förekommit viss utvärderingsforskning kopplad till nationella program. Kriminalvårdsstyrelsen hade t ex en

särskild utvecklingsbyrå som bedrev forsknings- och utvecklingsarbete inom kriminalvårdspolitiken. Socialstyrelsen arbetade med egen och stödde andras (inklusive Bells) utvärderingsverksamhet. Riksrevisionsverket granskning av olika program hade vissa inslag av forskning (Bell, 1975). Skolöverstyrelsen hade under en längre tid medverkat till en ganska omfattande utvärderingsverksamhet inom utbildningen. Skolreformerna på 1950-talet följdes av försöksverksamheter och utvärderingar. Och efter genomförandet av den 9-åriga grundskolan 1962 tillsatte Skolöverstyrelsen 1963 ett antal arbetsgrupper som skulle följa reformens genomförande och utveckling. En verksamhet som pågick till 1967. I samband med dessa arbetsgruppers verksamhet genomfördes en serie studier och utvärderingar inom ramen för Skolöverstyrelsens anslag till forsknings- och utvecklingsarbete (Franke-Wikberg och Lundgren, 1980). Ytterligare ett exempel är Arbetsmarknadsdepartementets expertgrupp (EFA) för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor. EFA:s omfattande forskningsprogram redovisades 1974 i rapporten "Att utvärdera arbetsmarknadspolitik" (SOU, 1974: 29).

Inom kommunala förvaltningar bedrevs naturligtvis utredningsarbete som syftade till att ge underlag för bedömning av enskilda program, även om det här arbetet inte alltid benämndes utvärdering. Det fanns mer eller mindre välutvecklade försök till dokumentation av erfarenheter, men inte mycket som var utvärderingsforskning i egentlig mening, forskningsverksamhet kopplad till de enskilda programmen. Inom det sociala området var barnbyn Skå ganska ensam som en institution där det också bedrevs en omfattande forskning kring den egna verksamheten.

Samma år, 1975, som Robert Bell introducerade utvärderingsforskningen som ett begrepp inom det sociala området, disputerade Sigbrit Franke-Wikberg och Martin Johansson på avhandlingen "Utvärdering av undervisning", som var en utvärdering av universitetsundervisningen. Bakgrunden var att det 1965 hade tillsatts en universitetspedagogisk utredning för att ompröva den akademiska undervisningens och examinationens organisation och metodik. Mot bakgrund av det expanderande studerandeantalet försökte man få till stånd en rationalisering och effektivisering av den högre utbildningen.

Forskare som Franke-Wikberg och Ulf P Lundgren har varit kritiska mot den gängse utbildningsteknologiska utvärderingsforskningen och istället förespråkat en teoriinriktad utvärderingsforskning, en modell de har presenterat i boken "Att värdera utbildning" (1980), som har blivit lite av ett standardverk inom området.

Man kan säga att det är först efter det här som begreppet "utvärdering" började användas inom samhällsvetenskaplig forskning. Bl a började statsvetare intressera sig för det, vilket tog sig uttryck i framväxten av policyanalys och implementationsforskning, och man började diskutera utvärdering konkret i samband med reformer.

Slutet av 1970-talet innebar ett ökat intresse för utvärderingsforskning i Sverige, alltså även utanför den pedagogiska utvärderingstraditionen. Nu framfördes önskemål om att bredda utvärderingsforskningen till andra områ-

den i samhället. Kraven på åtstramning och effektivisering av den offentliga sektorn fanns säkerligen med bakom det nyväckta intresset. I en enkätundersökning som utfördes av den då relativt nyinrättade Forskningsrådsnämnden pekade en rad myndigheter på behovet av systematisk utvärdering av offentliga åtgärder. Forskningsrådsnämnden bedömde det å sin sida som motiverat att försöka få till stånd en metodutveckling på området. Göran Hermerén, som är filosof, gavs då i uppdrag att utforma ett idéprogram om utvärderingsforskning, som han sedan presenterade för Forskningsrådsnämnden 1979. Detta ledde sedan fram till ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt inriktat på metoder för utvärdering av reformer inom arbetslivet (MURA-projektet), finansierat av Forskningsrådsnämnden, Arbetarskyddsfonden och Humanistiska-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet. Uppgiften att utarbeta en forskningsplan för det som sen blev MURA-projektet utfördes 1980 av vetenskapsteoretikern Tore Nilstun (Gunnarsson, 1987).

Samtida med den här utvecklingen, under slutet av 70-talet, kan nämnas Rosmari Eliassons och Per Nygrens utvärdering av den s k nya psykiatrin inom mentalvården. De studerade den nya psyko-terapeutiska behandlingsmodellen i Nacka och Luleå utifrån teoretiska och kritiska utgångspunkter (Eliasson, 1979; Eliasson och Nygren, 1981; 1983).

Behovet av utvärderingsforskning

Varför var då utvärderingsforskning en relativt sällsynt företeelse i Sverige föremitten av 70-talet, ett land med så många program av olika slag? Svaret är antagligen att det innan dess inte fanns något behov av den. Socialpolitiska beslut föregicks normalt av en omfattande politisk bearbetning. "Policy" i sociala frågor har planerats, verkställts, styrts och kontrollerats nästan uteslutande av offentliga organ. Vilket t ex skiljer Sverige från många andra länder där privata och halvoffentliga organ är vanliga inom det socialpolitiska området. Jag ska nedan diskutera några av de antagligen viktigaste orsakerna bakom den relativt sena utvecklingen av en svensk utvärderingsforskning (se även Bell, 1975).

1. *Planerings- och utredningsväsendet.* Reformen i Sverige har normalt föregåtts av ett omfattande utredningsförfarande, där de olika politiska partierna och intresseorganisationerna varit representerade. Detta kan jämföras med USA där hela programmet för kriget mot fattigdomen togs fram på 9 månader av en liten grupp inom förvaltningen. Man kan säga att politiken i USA lanseras istället för planeras.

En svensk socialpolitisk utredning kan sägas vara ett exempel på "policyanalys", den fungerar som en slags förhandsutvärdering av olika alternativ. En sådan utredning med tillhörande remissförfarande (ibland har utredningen även bedrivit egen försöksverksamhet i stor skala, t ex vid skolreformer) syftar till en saklig såväl som politisk bedömning av programmet - vad är tekniskt möjligt, vad är politiskt genomförbart?

Utredningarnas resultat har naturligtvis varit präglade av de etablerade

organisationernas intressen. Men även om den här processen inte involverar svaga och oorganiserade grupper ger den desto större utrymme åt de som har politisk betydelse, vilket innebär att den grundläggande politiska värderingen av programmen ofta blivit gjord inom utredningens ram.

2. *Förvaltning och lokalpolitik.* Kommunerna är de viktigaste organen för genomförande och förvaltning av sociala program. Dessa styrs och kontrolleras i princip av lokala politiker genom olika nämnder och styrelser. Internationellt sett har det funnits relativt många politiker direkt involverade i förvaltningen av de sociala programmen. På så sätt har det ägt rum en relativt omfattande och kontinuerlig politisk kontroll.

Det här sättet att hantera planeringen och förvaltningen av socialpolitik kan vara en del av förklaringen till att utvärderingsforskning kring olika *program* tidigare varit ovanlig i Sverige. De har beslutats i processer där det som är politiskt acceptabelt gradvis arbetats fram. Om programmen är politiskt acceptabla, så har den kanske viktigaste värderingen redan gjorts. Då socialpolitiska program varit föremål för en omfattande politisk kontroll och värdering i själva *beslutsprocessen* kanske en systematisk utvärdering inte behövs. Eftersom utvärderingsresultat sällan används även i andra typer av beslutssammanhang är det ju knappast troligt att de skulle användas i någon högre grad efter en sådan här beslutsprocess.

3. *Den offentlig verksamhetens expansion.* Avsaknaden av utvärderingsverksamhet kan också ha haft att göra med att den offentliga verksamheten har vuxit snabbt och kontinuerligt under efterkrigstiden, det har inte varit aktuellt att ompröva och förändra verksamheter som hela tiden expanderat. Samtidigt har de socialpolitiska diskussionerna präglats mer av principiella ställningstaganden än av effektivitetsresonemang.

4. *Samhällsvetenskapen.* Samhällsvetenskaperna är relativt nya i Sverige och det har heller inte funnits någon akademisk hemvist för en specifik utvärderingsforskning. Inom universitetsvärlden är det speciellt inom pedagogiken som utvärderingsforskningen haft en stark ställning. Pedagogik utgjorde ett viktigt led i planeringen och implementeringen av 1960- och 1970-talens skol- och utbildningsreformer. Den pedagogiska utvärderingsforskningen har varit starkt kopplad till centrala ämbetsverk som Skolöverstyrelsen och Universitets- och högskoleämbetet. Samtidigt ska sägas att det är tveksamt huruvida forskningsresultaten haft någon större betydelse för reformernas utformning.

När det gäller övriga samhällsvetenskapliga discipliner så bedrivs visserligen forskning med utvärderande inslag, men denna forskning beskrivs sällan som utvärderingsforskning. Inom sociologin har t ex utvecklingen av en särskild välfärdssociologi med värderande, komparativa inslag, där olika sidor av den svenska välfärdsstaten studerats, säkert bidragit till att utvärderingsforskningen inte fick något större genomslag i Sverige. En typ av utvärderingsforskning, om man nu ska räkna den till utvärderingsforskningen, som dock expanderade

under 1970-talet var den s k aktionsforskningen, speciellt inom arbetslivsområdet i samband med arbetsrättens reformering.

Avreglering och decentralisering

Utvärderingsforskningens expansion i Sverige under 1980-talet har sammanfallit med de ekonomiska nedskärningarna och förändringarna inom den offentliga sektorn. Ett tidigare planeringstänkande har mer eller mindre ersatts med en mål- och resultatstyrningsfilosofi. Politikerna skall bestämma målen medan förvaltningen skall välja medlen. Myndigheter omvandlas till resultatenheter osv. Detta tänkande har fått ett stort genomslag i den nuvarande reformeringen av den statliga budgetprocessen. Anslagsprövningen skall vara resultatorienterad, vilket förutsätter att olika program regelbundet utvärderas. Den tidigare tyngdpunkten på budgetering förskjuts mot resultatanalys och utvärdering (Vedung, 1991).

Denna utveckling återspeglas också i de centrala ämbetsverkens omvandling från planerings- och tillsynsmyndigheter till utvärderingsenheter. Skolöverstyrelsen har lagts ned och ombildats till "Skolverket", med pedagogikprofessorn Ulf P Lundgren som chef, som bl a skall ägna sig åt utvärdering. Inom Socialstyrelsen har bildats "Centrum för utvärdering av sociala metoder". Och inom högskoleområdet har lokala utvärderingsenheter byggts upp på de olika universiteten liksom en central utvärderingsenhet. Och på universiteten bedrivs utvärderingsforskning inom ämnen som sociologi, socialt arbete, pedagogik, rättssociologi, statsvetenskap och företagsekonomi.

Den ökade avregleringen, decentraliseringen och privatiseringen av offentlig verksamhet kommer också att öppna nya fält för utvärderingsforskningen. Det offentliga kommer även i fortsättningen att stå för finansieringen, men kommer i större omfattning att fungera som beställare från fristående producenter istället för att bedriva all verksamhet i egen regi. En utveckling som ökar behovet av utvärderingar för att kontrollera innehåll och kvalitet i verksamheten. Denna utveckling har också lett till att fackföreningar inom den offentliga sektorn engagerar forskare för att utvärdera t ex olika ägarformers betydelse vad gäller kvalitet och effektivitet. Utvärderingsresultat som kan användas som försvar för den offentliga vården och servicen, i en situation där tidigare socialpolitiska principer alltmer fått ge vika för lönsamhetskriterier (se Nilsson, 1992).

Utvärdering och ideologi

Det är kanske mer tveksamt huruvida utvärderingsresultaten kommer att användas av politiker och beslutsfattare, eftersom den svenska politiken för tillfället är mer ideologiskt inriktad än någonsin. Borgerliga politiker tycks t ex föredra privat verksamhet framför offentlig även om det blir dyrare, av rent ideologiska skäl. Vad det i så fall är som ska utvärderas är svårt att veta.

Där anslag och verksamhet faktiskt ska vara resultatstyrd verkar tendensen vara att man utgår från rent kvantitativa mått på produktivitet och effektivitet. I den kontinuerliga resultatkontrollen är det ofta den här typen av variabler som kommer att användas. Sedan menar man att utvärderingar skall vara ett

sätt att garantera kvaliteten i verksamheten. Det är dock tveksamt om utvärderingsresultat under dessa förhållanden kommer att ha något större inflytande i politiken, annat än som legitimering av befintliga verksamheter eller på förhand intagna ståndpunkter.

Jordmånen för den traditionella typen av utvärderingsforskning, som utgår från idén om ett förvetenskapligande av politiken där utvärderingsresultat också används i beslutsfattandet, verkar mot ovanstående bakgrund för närvarande vara ganska dålig. Men samtidigt så innebär de förändringar som pågår ett expanderande och intressant arbetsfält för en mer kritisk och teoretiskt inriktad utvärderingsforskning. För en kritisk utvärderingsforskning med en viss distans till beslutsfattarens och uppdragsgivarens problemdefinitioner talar även användningsforskningens resultat, att utvärderingsresultat sällan används på det instrumentella sätt som förutsatts i den sk ingenjörsmodellen av forskningsanvändning.

I dagens Sverige, där förändringar inom den offentliga verksamheten allt oftare genomförs utan det omfattande utredningsarbete som tidigare präglat svensk reformpolitik, ökar behovet av en utvärderingsforskning som i efterhand granskar konsekvenserna av den förda politiken. Utvärderingar kan här fylla en kritisk funktion genom att belysa konsekvenserna för berörda medborgare, patienter, klienter etc. Skall sedan utvärderingsresultat komma till någon användning i politiken, vilket ju är själva idén med en speciell utvärderingsforskning, så är kritiskt vetenskapliga utvärderingar, som kan bidra med "upplysning" och politiska argument, troligen även de mest användbara.

Litteratur

- Albæk, E. (1988). *Fra sandhed til information. Evalueringsforskning i USA - før og nu*, Viborg: Akademisk forlag.
- Bell, R. (1975). *Att utvärdera sociala program*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Brunsson, N. och Olsen, J. (red.) (1990). *Makten att reformera*, Stockholm: Carlssons.
- Eliasson, R. (1979). *Den nya psykiatrin i korseld*, Stockholm: Prisma.
- Eliasson, R. och Nygren, P. (1980). "Utvärderingsforskning - kritisk vetenskap eller professionaliserad reformism", i Armelius (red.), *Ger behandlingen resultat?*, Stockholm: Norstedts.
- Eliasson, R. och Nygren, P. (1981). *Psykiatrisk verksamhet I. Samhälle, människosyn och modern själavård*, Stockholm: Prisma.
- Franke-Wikberg, S. och Lundgren, U. P. (1980). *Att värdera utbildning*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gunnarsson, L. (1987). *När måttstocken är problemet: Kritik av utvärderingsforskning*, Lund: Studentlitteratur.
- Lane, R.E. (1966). "The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society", *American Sociological Review*, vol. 31 (oktober).
- Larsen, J. (1980). "Knowledge Utilization: What Is It?", *Knowledge*, 1 (3), pp. 421-442.
- March, J.G. (1978). "Bounded Rationality, Ambiguity and the Engineering of Choice", *Bell Journal of Economics*, 9, pp. 587-608.
- March, J.G. och J.P. Olsen (1984). "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", *American Political Science Review*, 78, pp. 734-749.

sätt att garantera kvaliteten i verksamheten. Det är dock tveksamt om utvärderingsresultat under dessa förhållanden kommer att ha något större inflytande i politiken, annat än som legitimering av befintliga verksamheter eller på förhand intagna ståndpunkter.

Jordmånen för den traditionella typen av utvärderingsforskning, som utgår från idén om ett förvetenskapligande av politiken där utvärderingsresultat också används i beslutsfattandet, verkar mot ovanstående bakgrund för närvarande vara ganska dålig. Men samtidigt så innebär de förändringar som pågår ett expanderande och intressant arbetsfält för en mer kritisk och teoretiskt inriktad utvärderingsforskning. För en kritisk utvärderingsforskning med en viss distans till beslutsfattarens och uppdragsgivarens problemdefinitioner talar även användningsforskningens resultat, att utvärderingsresultat sällan används på det instrumentella sätt som förutsatts i den sk ingenjörsmodellen av forskningsanvändning.

I dagens Sverige, där förändringar inom den offentliga verksamheten allt oftare genomförs utan det omfattande utredningsarbete som tidigare präglat svensk reformpolitik, ökar behovet av en utvärderingsforskning som i efterhand granskar konsekvenserna av den förda politiken. Utvärderingar kan här fylla en kritisk funktion genom att belysa konsekvenserna för berörda medborgare, patienter, klienter etc. Skall sedan utvärderingsresultat komma till någon användning i politiken, vilket ju är själva idén med en speciell utvärderingsforskning, så är kritiskt vetenskapliga utvärderingar, som kan bidra med "upplysning" och politiska argument, troligen även de mest användbara.

Litteratur

- Albæk, E. (1988). *Fra sandhed til information. Evalueringsforskning i USA - før og nu*, Viborg: Akademisk forlag.
- Bell, R. (1975). *Att utvärdera sociala program*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Brunsson, N. och Olsen, J. (red.) (1990). *Makten att reformera*, Stockholm: Carlssons.
- Eliasson, R. (1979). *Den nya psykiatri i korseld*, Stockholm: Prisma.
- Eliasson, R. och Nygren, P. (1980). "Utvärderingsforskning - kritisk vetenskap eller professionaliserad reformism", i Armelius (red.), *Ger behandlingen resultat?*, Stockholm: Norstedts.
- Eliasson, R. och Nygren, P. (1981). *Psykiatrisk verksamhet I. Samhälle, människosyn och modern själavård*, Stockholm: Prisma.
- Franke-Wikberg, S. och Lundgren, U. P. (1980). *Att värdera utbildning*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gunnarsson, L. (1987). *När måttstocken är problemet: Kritik av utvärderingsforskning*, Lund: Studentlitteratur.
- Lane, R.E. (1966). "The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society", *American Sociological Review*, vol. 31 (oktober).
- Larsen, J. (1980). "Knowledge Utilization: What Is It?", *Knowledge*, 1 (3), pp. 421-442.
- March, J.G. (1978). "Bounded Rationality, Ambiguity and the Engineering of Choice", *Bell Journal of Economics*, 9, pp. 587-608.
- March, J.G. och J.P. Olsen (1984). "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", *American Political Science Review*, 78, pp. 734-749.

- March, J.G. och J.P. Olsen (1989). *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press.
- Meyer, J. W. och W. R. Scott (1983). *Environments and Organizations. Ritual and Rationality*, Beverly Hills, CA: Sage.
- Moynihan, D.P. (1969). *Maximum feasible misunderstanding. Community action in the war of poverty*, New York: The Free Press.
- Neurath, O. (1979). "Wissenschaftliche Weltauffassung, Sozialismus und Logischer Empirismus", i Hegelmann, R (red.), Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Nilsson, K. (1992). *Policy, Interest and Power. Studies in Strategies of Research Utilization*, Meddelanden från Socialhögskolan 1992: 1, Lund: Socialhögskolan.
- Premfors, R. (1979). "Social Research and Public Policy Making: An Overview", *Statsvetenskaplig tidskrift*, pp. 281-288.
- Rich, R.F. (1977). "Uses of Social Science Information by Federal Bureaucrats: Knowledge for Action Versus Knowledge for Understanding", i Weiss, C. (red.), *Uses of Social Research in Public Policy*, Lexington, MA: D.C. Heath.
- SOU, 1974: 29. *Att utvärdera arbetsmarknadspolitik*, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Wagner, P. och B. Wittrock (1991). "Social Sciences and Societal Developments: The Missing Perspective", i Wagner, P., C. Weiss, B. Wittrock och H. Wollman (red.), *Social Sciences and Modern States*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vedung, E. (1991). *Utvärdering i politik och förvaltning*, Lund: Studentlitteratur.
- Weiss, C. (1978). "Improving the Linkage Between Social Research and Public Policy", i L. E. Lynn (red.), *Knowledge and Policy: The Uncertain Connection*, Washington DC: National Academy of Sciences.
- Weiss, C. (1979). "The Many Meanings of Research Utilization", *Public Administration Review*, sept/okt.
- Weiss, C. (1980). "Knowledge Creep and Decision Accretion", *Knowledge*, 1 (3), pp. 381-404.
- Weiss, C. och M. Bucuvalas (1977). "The Challenge of Social Research to Decision Making", i C. Weiss (red.), *Using Social Research in Public Policy Making*, Lexington, MA: Heath-Lexington.
- Weiss, C. och M. Bucuvalas (1980). *Social Science Research and Decision-making*, New York: Columbia University Press.